

Ілько Світлана Анатоліївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права*

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ ПРИ ФОРМУВАННІ МОДЕЛЕЙ ЗАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ

В сучасному розвитку наукового знання чітко простежуються дві різнонаправлені тенденції: інтеграція і диференціація наукового знання. Як відзначається, стале знання сукупності наукових дисциплін можна представити у формі інтегрованої ієрархічної мережі наукових теорій (різного рівня розвиненості, формальності, змістовності й охоплення дійсності), складники яких, можливо, пов'язані через спільні об'єкти дійсності[5]. Теоретичне знання функціонує як складна система внутрішньо-дисциплінарних і міждисциплінарних взаємодій, спрямованих на розв'язання актуальних проблем еволюції науки й розвитку суспільства. Загальновідомо, що в еволюційному процесі розвитку науки раз у раз виникають революційні зміни схем пізнавальної діяльності (парадигми), що уособлюють прогресивну систему ідеалів і норм дослідження[4].

Це в повній мірі відноситься до розвитку знань про природу злочинної поведінки. Найбільш продуктивні дослідження відбуваються в міждисциплінарних сферах. В цьому зв'язку перспективним представляється можливість подальшого вивчення психологічних взаємозв'язків між різними формами девіантної поведінки, зокрема, патернами різних видів адикцій і злочинністю.

При цьому під адиктивною поведінкою (від англ. «addiction» – «згубна, порочна схильність») розуміється одна з форм деструктивної поведінки, що проявляється в бажанні уходу від дійсності через зміну власного психічного стану за допомогою прийому певних речовин або постійної фіксації уваги на певних

предметах або активних видах діяльності, що супроводжується формуванням посилених емоцій»[8].

Таким чином, виділяють декілька видів адикцій:

1. хімічні (біологічні та фізіологічні) адикції, наприклад, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія;
 2. нехімічні (соціальні та біопсихологічні) аддикції, наприклад, азартні ігри, Інтернет-залежність, шопінг-залежність;
 3. «змішані» адикції, тобто ті, що виникають на межі хімічних і нехімічних залежностей, наприклад, адикції до їжі, культуризм, анорексія та т.і.
- Однак проведення демаркаційної лінії між зазначеними видами аддикцій представляється досить складним, у зв'язку з можливим переходом, наприклад, хімічних (фізіологічних) залежностей в психологічні.

Розглядаючи всі різновиди адикцій можна сказати про те, що кожна надмірна захопленість, при якій її об'єкт або будь-яка діяльність стає визначальним «вектором» поведінки людини, і нівелює, а в деяких випадках і повністю «відторгає» ті чи інші види діяльності та об'єкти уваги, може бути віднесена до адиктивної поведінки[8].

Проблему взаємозв'язків адикцій і злочинності можна розглядати в різних смислових контекстах, деякі з яких досліджувалися [наприклад, 1], а інші – ні. Закономірності особистісно-поведінкових патернів залежної особистості – складний феномен, який доцільно досліджувати не тільки як передумову вчинення злочинів або віктимізації особистості, але і в широкому соціокультурному контексті, що дало б змогу краще розуміти механізми криміналізації особистості і суспільства.

Представляється важливою думка про те, що адиктивність часто є свого роду неодмінною властивістю відхилення від загальновизнаних норм, встановлених в тому чи іншому суспільстві. Вона є однією з умов формування деструктивних форм девіантної поведінки (девіацій), за винятком правопорушень, скоєних

випадково, з необережності, в стані афекту і т.д. З цієї причини буде цілком виправданим вивчення концепцій, що пояснюють девіацію, з точки зору прояву аддикцій [2].

Давно підмічено, що різні форми залежної поведінки мають тенденцію поєднуватися або переходити одна в одну, що доводить спільність механізмів їх функціонування. Отже, незважаючи на зовнішні відмінності, адиктивні форми поведінки мають схожі психологічні механізми. У зв'язку з цим виділяють загальні ознаки адиктивної поведінки. Перш за все, залежна поведінка особистості проявляється в стійкому прагненні до зміни психофізичного стану. Цей потяг переживається людиною як імпульсивно-категоричний, непереборний, такий, що майже неможливо задовольнити. Зовні це може видаватися як боротьба з самим собою, а частіше - як втрата самоконтролю. За останній час збільшилася кількість синдромів, що відносяться до адиктивної і компульсивної поведінки. Під компульсивною поведінкою мається на увазі поведінка або дії, що вчиняються для інтенсивного збудження або емоційної розрядки, важко контрольовані особистістю і такі, що надалі викликають дискомфорт. Такі патерни поведінки можуть бути внутрішніми (думки, образи, почуття) або зовнішніми (робота, гра). Компульсивна поведінка дає можливість імітації хорошого самопочуття на короткий період, не розв'язуючи внутрішньо-особистісних проблем[6].

Різні форми залежної поведінки зумовлюються схожими поведінковими патернами, а також схожими рисами особистості. Так, дослідниками вказується, що різні види девіантності як соціально-психологічного феномену характеризуються порушенням балансу трьох основних процесів соціалізації особистості: соціальної адаптації, соціально-психологічної інтеграції та індивідуальної самореалізації (індивідуалізації). У разі девіантності спостерігаються: 1) недостатня і (або) неефективна адаптація до соціального середовища; 2) зниження активності, спрямованої на інтеграцію загальноприйнятих цінностей в систему особистісних смислів; 3) домінування процесів індивідуалізації та девіантної самореалізації[2].

Добре відомий факт, що різні форми девіантної поведінки мають тенденцію поєднуватися або переходити один в один (наприклад, кримінальні злочини нерідко відбуваються в стані алкогольного сп'яніння; в разі відмови від наркотиків залежна особистість прагне замінити їх алкоголем або іншими психоактивними речовинами і так далі). У зв'язку з тісною психологічною зв'язком між окремими видами девіацій описують загальні і парціальні властивості девіантності [3].

Також виділяють чотири типи міжособистісних відносин при девіантній поведінці: 1) відчуження (відмова від близьких відносин); 2) тривожна незадоволеність (активний пошук сурогатного задоволення на тлі «внутрішнього голоду»); 3) симбіотичне злиття (делегування іншій людині ряду особистих функцій, в тому числі відповідальності, ініціативи, турботи про себе); 4) підозріла ворожість (захисно-агресивна опозиція). Особливості міжособистісної взаємодії з батьками, а також їх психічні репрезентації (об'єктні відносини) фіксуються в формі стійкого патерну поведінки, згодом поширюючись на відносини з іншими людьми. У поєднанні з додатковими факторами домінуючий тип порушених відносин визначає форму соціальної девіації. Так, для залежної поведінки характерні хронічна незадоволеність особистими відносинами і пошук сурогатного задоволення, для суїцидальної - відмова від значущих відносин, для наркозалежного - симбіотичне злиття, для агресивно-кримінального - ворожо-опозиційна установка. Перераховані патерни міжособистісних відносин супроводжуються специфічними афектами і раціоналізаціями, утворюючи єдиний мотиваційний комплекс і визначаючи стійку спрямованість особистості[7].

Більш глибоке вивчення особливостей неефективної соціальної адаптації, інтеграцію особистісних смислів індивідуалізації та девіантної самореалізації дозволить краще розуміти засвоєння девіантних патернів і більш виважено і системно підходити до запобігання злочинної поведінки.

Список використаної літератури:

1. Антонян Ю.М., Леонова О.В., Шостакович Б.В. [Феномен зависимого преступника](#). - М.: 2007. // [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://www.klex.ru/ae7>
2. Змановская Е. В. Структурно-динамическая концепция девиантного поведения // Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin). - 2013. - № 5 (133). [Электронный ресурс]: Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/>
3. Змановская Е. В. Эмпирическое обоснование структурно-динамической концепции девиантного поведения // Мед.-биол. и соц.-психол. пробл. безопасности в чрезв. ситуациях. - 2012. - № 4.
4. Кун Т. Структура научных революций. - М.: Прогресс, 1977 // [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://www.biometrica.tomsk.ru/>
5. Палагін О., Кургаєв О. Міждисциплінарні наукові дослідження: оптимізація системно-інформаційної підтримки // Вісн. НАН України. – 2009. - № 3 // [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
6. Попов М. В. Использование методики «модель пианино» Г. Коллера в профилактике аддиктивного поведения / Психологическое здоровье человека: жизненный ресурс и жиз- ненный потенциал: Материалы Всерос. науч.-практ. конф. – Красноярск: 2012. // [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://www.medpsy.ru/>
7. Психология и лечение зависимого поведения / Под ред. С. Даулинга. — М.: 2000. [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://www.i-psychodrama.com/>
8. Степаненко Р. Ф., Галиаскаров Р. Т. Концептуальные основы правовой аддикции // Современные технологии управления. — [№3 \(75\)](#). // [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://sovman.ru/>.